

Horváth Futó Hargita

NYELV- ÉS IRODALOMTANÍTÁS: VÁLSÁGOK, VÁLTÁSOK, TÁVLATOK

Literature and language teaching: crises, changes and prospects

A Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék az idén két szakmai továbbképzést szervezett az általános és középiskolai magyartanárok részére. A másodikra december 6-án került sor az újvidéki Bölcsészettudományi Kar földszinti konferenciatermében. A továbbképzést, amelyen ezúttal is szép számban vettek részt a magyartanárok, Láncz Irén tanszékvezető nyitotta meg, és elsőként ő tartotta meg plenáris előadását a „*A jelentés világa*” címmel, amelyben példákkal szemléltetve járta körül a jel, jelentés, jelölés, jelentésváltozás problémakörét.

Bertók Rózsa, a Pécsi Tudományegyetem vendégtanára előadásában a *Hogyan tartsunk jó órát?* kérdésre próbált megoldásokat, ötleteket, javaslatokat adni. Röviden ismertette a Zsolnai-program néven ismertté vált érték közvetítő és képességfejlesztő program lényegét, pedagógiai módszereit. Elolvasásra, tanulmányozásra az amerikai pszichiáter, Eric Berne 1964-es sikerkönyvét, az *Emberi játszmákat*, Rudas János *Delfi örökösei*, Thomas Gordon *T.E.T.* (Teacher Effectiveness Training) és Erving Goffman amerikai szociológus magyarul megjelent könyveit ajánlotta.

Németh Ferenc *Az 1950-es nemzedék felállása az Ifjúság című lapban* témájú előadásában az *Ifjúság* című 1945. március 7-én (a bolnáni csata első napján) indult, 5000 példányban megjelent lap háború utáni nemzedékének munkásságáról beszélt. A propagandacélok teljesítése mellett a lap első 5-6 évének egyik fő jellemzője az új (irodalmi) hang keresése volt, a *szólamirodalom* és *tömegköltészet* megjelenése és burjánzása, de egy fiatal irónemzedéknek, a fiatal hidasoknak a felállása is. Irodalmunk akkor még a politika kemény szorításában tengődött, csaknem minden eszmei mozgástér nélkül. Amikor 1948-ban, egy tudósítópályázat nyomán feltűnedeztek az első igazi (irodalmi) tehetségek, a szerkesztőség azonnal felismerte, pártfogolta és biztatta is őket. Két hullámban érkeztek ezek a háború utáni fiatalok: az idősebbje már 1947-ben a *Téglák, barázdák* című antológiában szerepelt, a fiatalabbak pedig 1950–51-ben mutatkoztak meg (kötetekkel pedig csak 1953 után).

Az „ifjú hidasok” nemzedéke, amelynek tagjai a Híd 1950/4. számában léptek fel egységesen (Ács Károly, Fehér Ferenc, Major Nándor, Németh István, Petkovics Kálmán, Tomán László, Bori Imre és mások) az 1950-es évek kultúrklímájában a dogmatizmus és az irodalmi dilettantizmus elleni harcban

nemigen jutottak/juthattak tovább a kezdeményezéseknél – számos kérdés a vajdasági magyar irodalom jellegével és szerepével kapcsolatosan még nyitott maradt –, ifjúsági folyóirat-alapításukra sem került sor. Ezt az 1950-es nemzedéket valójában az jellemezte, hogy nem volt „nemzedék” a szó szorosabb értelmében.

Egy összetett társadalmi-politikai helyzetben, a háború utáni nincstelenségben, nélkülözésben és újjáépítésben kibontakozó írógárdáról volt szó, amelynek tagjai nehéz körülmények között, ideológiai korlátok szorításában is vállalták úttörő szerepüket, mind az irodalomban, mind az akkori közéletben is, azzal a céllal, hogy mielőbb megteremtsék a feltételeket a jugoszláviai/vajdasági magyar irodalmi és szellemi élet kibontakozására. A lendületes kezdés után ez a nemzedék megtorpant, félmegoldásokkal kényszerült megelégedni, s így maradtak hosszú ideig félúton a hagyományok és a szocialista realizmus, valamint a modernista törekvések között. Fontos tény, hogy az *Ifjúság Szava* e „kinevelt” nemzedékének több mint a fele azonos volt a *Híd* 1950-es nemzedékével, amelynek gerincét az 1928-asok képezték. Tehát, úgy is fogalmazhatnánk, hogy voltaképpen az *Ifjúság Szava* fiatal írógárdája ért be 1950-ben, a *Híd* áprilisi számában. A tizenhét író/költőnek mintegy a fele az *Ifjúság Szava* munkatársa volt. 1950/51-től következett azután a lap lassú kibontakozása, amikor már valamelyest alábbhagyott a politika szorítása, s feltűnni látszott az öneszmélés irodalompolitikája, amely csak valamikor 1954-ben eredményezett paradigmaváltást a jugoszláviai/vajdasági magyar irodalomban. Amikor is íróink, elfordulva a szólamirodalomtól, lassan elindultak az emberközpontú irodalom felé. A szólamirodalmat követő megújulás, útkeresés, illetve a modernség s a világirodalom felé való nyitás vitathatatlanul az 1950-ben jelentkező fiatal hidasok érdeme volt, de az igazi modernséget, az igazi új hangot csak a Symposium-nemzedék lelte meg. Fontos tény, hogy az 1950 áprilisában jelentkező ifjú hidasok nemzedéke irodalmi tevékenységével, irodalomszemléletével napjainkig meghatározta a jugoszláviai magyar irodalmi életet, és jelentősen hozzájárult a felszabadulás utáni vajdasági magyar irodalom kibontakozásához, arculatának alakításához.

Az általános iskolai magyartanárok szekciójában Bence Erika *Kép és képi alakzatok az irodalmi szövegekben* címmel tartott előadást, míg Kovács Rác Eleonóra *Nyelvjárás és köznyelv a tanulók nyelvhasználatában* témában tartott műhelymunkát.

Bence Erika Márton László *Minerva búvóhelye* című 2006-ban napvilágot látott regényében vizsgálta a képiség effektusait. Két képzőművészeti alkotás, Heinrich Friedrich Füger (1751–1848) *Minervát* és Boëthiust ábrázoló festménye, illetve Vinzenz Georg Kininger (1767–1851) *Minerva* és *Arachne* versengését megjelenítő metszete, ezek másolatai és értelmezései képezik a regény egyik legfőbb jelentésszervező eljárását. Füger festményéről Kininger és tanítványa, Josef Hafner (1799–1891) is készít másolatot. Egy idős tanácsnok a Füger-kép lehetséges jelentéséről világosítja fel a fiatal Hafnert, míg Kininger

művészetéről és rajzáról Johann B. értekezik: esztétikai előadást tart számára a művészi kifejezésformákról. A rajzok kifejezte jelentések a főhős álmában és vízióiban is megképződnek. Emellett több más képi és látványelem – a Minerva-jelentés tropikus vonzatai (metaforái, szimbolikus alakzatai) és tárgyi megformáltsága (Minerva-szobrok), a könyvomat (a litográfia eljárása: Joahim Alois Senefelder [1771–1851] találmánya), a fénykép (azaz: dagerrotípiá), valamint a látványszínház (Louis-Jacques-Mandè Daguerre [1787–1851] újításai) – vesz részt a regény bonyolult jelentésstruktúrájának kialakításában. E művelődéstörténetként dekódolható regény a klasszicizmus és a romantika között lefolyó alakulástörténeti eseményeket, a korszakváltás (mai szóhasználatban: művészi paradigmaváltás) folyamatait jeleníti meg, s az így megjelenő és értelmezett szellemi katasztrófák a magyar felvilágosodásnak és művészi kifejezésformáinak hanyatlásával, mi több, csődjével azonosak – átváltozások (miként a korszakváltás is egyfajta metamorfózisként élhető meg!), átalakulások, értékvesztések és -hiányok sorozatát közvetíti felénk az elbeszélés.

Kovács Rácz Eleonóra az alábbi – a szociolingvisztikai kutatások eredményeként megfogalmazott – megállapításokból indult ki:

- A nyelvjárás a szűkebb pátriához való ragaszkodás eszköze, általa erősödik a gyermek identitása, de a nemzeti önállóságot befolyásoló tényező is egyben.
- A 20. sz. elejétől a nyelvjárások a demokrácia és az önállóság garanciái.
- A nyelvjárás a vajdasági gyermekek anyanyelve, mint ahogyan más nyelvterületen is szembesülünk ezzel a jelenséggel.
- A nyelvjárások fennmaradása nagymértékben függ a nyelvhasználók attitűdjétől és azoktól a beszédhelyzetektől, melyekben az egyén használhatja nyelvjárását.
- A nyelvjárás megőrzésére Európa számos országában (pl. Svájc, Norvégia stb.) stratégiát dolgoztak ki. Magyar nyelvterületen napjainkban veszi kezdetét a stratégia kidolgozása.
- A nyelvjárás az iskolai oktatásban nem szabad azonosítani a hibás nyelvi formával.

Felhívta a tanárok figyelmét arra, hogy nem a nyelvjárás formája a hibás, hanem az, amit az anyanyelvi beszélő nem mondana ki, csak a magyarul tanuló külföldi, vagy a kisgyermek, amikor beszélni tanul: pl. „A kutya val labda játsz.” Amikor a tanár a nyelvjárás alacsonyabb rendűnek, műveletlennek, helytelennek minősíti, akkor megsérti azt a nyelvi közösséget, melyhez a gyerek tartozik. Mivel a gyerek helytelennek véli a nyelvjárás, ezért szégyenérzet alakul ki benne. A tanár feladata annak érzékeltetése, hogy nem ítéli el azt a nyelvjárás, melyet a gyerek beszél. Erre vonatkozóan számos gyakorló feladat elhangzott, melyek tanórán történő alkalmazása tudatosítja a köznyelv és a nyelvjárás kö-

zötti különbségeket a gyerekekben. A nyelvtanórák feladata felhívni a figyelmet arra, hogy ugyanazt a dolgot az emberek többféleképpen is kifejezhetik a beszédhelyzettől függően, vagy attól függően, hogy melyik beszélőközösségben nőttek fel, mely beszélőközösséggel azonosulnak. Az előadó beszélt még a nyelvi türelemről és türelmetlenségről, és felvázolta a helyzetképet a vajdasági iskolai oktatásban érvényesülő szerb nyelvi hatást, a nyelvjárást, a köznyelvet, az irodalmi nyelvet, valamint a különböző társadalmi nyelvváltozatokat (szleng, argó, diáknyelv) illetően.

Utasi Csilla a középiskolai magyartanárok részére tartott *A reformáció irodalmának megközelítése a középiskolában (Heltai Gáspár Száz fabulájának példája)* című előadásában abból indult ki, hogy a régi magyar irodalom oktatási nehézségei sokban megegyeznek az irodalom tanításának általános gondjaival (az újonnan jövő generációk esetében az olvasást egyre inkább háttérbe szorítják más médiumok; az ismeretlenebb, idegenebb régi művek szinte a műfaji alapozással egy időben kerülnek sorra), részben azonban a tárgyból eredően különböznek is (a középiskolában az irodalomértés alapjainak kialakítása a cél, a 18. század előtti alkotások azonban a modern, autonóm irodalomtól eltérő szabályok szerint szerveződnek; az irodalomtörténet-írás gyakran szépirodalmi művekként kanonizálja ezeket a műveket, a modern irodalmi szempontok szerint azonban nem értelmezhetők kielégítően). A lehetséges megoldást a szövegek elsődleges kontextusának ismertetése jelentheti. A teljes művelődési és irodalmi szövegekörnyezet nem mutatható be a középiskolában, metszetre lehet törekedni. A *Száz fabula* értelmezésekor a németországi és a magyarországi reformáció hasonló és eltérő jegyeinek szembesítésére nyílik mód. A német reformáció irányítói főleg használták az új médium, a könyvnyomtatás eszközeit, az eszméket illusztrált, a szemben álló feleket gyakran állatfigurákként ábrázoló, milliós példányszámot elért röpiratok terjesztették. A magyarországi hitújítás – nyomdák híján – a prédikáció és az ének eszköztét vette igénybe. Heltai Gáspár műhelyében azonban már nyomtatott művekkel támogatta az erdélyi reformációt. Az előadó szerint az irodalomórán való értelmezéshez a tankönyvvel ellentétben a 41. fabula látszik alkalmasabbnak. A farkas és a komondor beszélgetésének morális magyarázata Heltainak az emberi természetről vallott, a lutheri elképzelések hatását mutató nézeteire világít rá.

Hózsá Éva *Irodalom és medialitás problémaköre – egy lehetséges irodalomtanítási modell* című műhelymunkája keretében főként a médiumváltás, a képiség, a fényképezőgép által külsődlegessé vált látás, valamint az önprezentáció elméleti problémakörét emelte ki, amelyet a középiskolai tanulási-tanítási folyamat nézőpontjából a tanórai tevékenységre vonatkoztattak. A képiség újabb szakirodalmának követése olyan kreatív módszertani változásokat eredményezhet a magyartanár munkájában, amelyek – a képi kultúra elhatalmasodásának korában – a szövegértő olvasás esélyeit és az olvasási kedvet is növelhetik. A

konkrét szövegek és szemléltető anyagok ötleteket, más értelmezési lehetőségeket villantottak fel például egy aktuális német példa segítségével a középkor irodalmának megközelítésére vagy Kassák Lajos könyv-felfogásával és *Egy fényképem alá* című versével kapcsolatban. Az utóbbit Domonkos István fénykép-versével (énekelt szövegével), a Ladik Katalin-szövegek eltérő látásmódjával és az optikai médiumok belépésének további irodalmi utalásaival vetették össze. A műhelymunkát az érettségi vizsgák dilemmáira való visszacsatolás zárta le.